

УДК 378:373.3](063)

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/58-1-51>

Олександра КАЧМАР,

orcid.org/0000-0002-2002-4603

доктор філософських наук,

професор кафедри фахових методик і технологій початкової освіти
Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника
(Івано-Франківськ, Україна) *edtiro.academy@gmail.com*

Яна МАКАРЕНКО,

orcid.org/0000-0002-6656-0823

кандидат біологічних наук,

старший викладач кафедри початкової освіти
Полтавського національного педагогічного університету імені В.Г. Короленка
(Полтава, Україна) *edtiro.academy@gmail.com*

Тетяна МІРОШНІЧЕНКО,

orcid.org/0000-0002-0368-1265

кандидат педагогічних наук,

доцент кафедри початкової освіти
Полтавського національного педагогічного університету імені В.Г. Короленка
(Полтава, Україна) *miron15031982@gmail.com*

АНАЛІЗ СУЧАСНИХ ТЕНДЕНЦІЙ ОРГАНІЗАЦІЇ НАВЧАЛЬНОГО ПРОЦЕСУ У ПОЧАТКОВІЙ ШКОЛІ

У статті охарактеризовано стан сучасних тенденцій організації навчально-виховного процесу у початковій школі в умовах НУШ. Проаналізовано передумови та причини проведення реформ початкової освіти. У статті послідовно і обґрунтовано викладено основні принципи організації навчально-виховного процесу у сучасній початковій школі. Автором вказані основні концепції й парадигми, які лягли в основу проведених реформ. У статті особлива увага приділена важливості дитинацентризму як основної концептуальної інновації Нової української школи. У системі управління системою початкової освіти інноваційні процеси якісно відрізняються від навчально-виховних методів, реалізація яких здійснюється за рахунок наявного досвіду у цій сфері. Освітні організації знаходяться на різних етапах реформування. Спостерігається нерівномірність інтеграції у різні напрями.

У статті зазначається існування тісного зв'язку між процесами реформування початкової освіти та з оновленням управлінської структури управління освітньою цариною. Якщо не відбувається реформування у системі управління, то для подальшого просування нововведень виникають проблеми у реалізації. У статті послідовно доводиться необхідність переходу до партнерських відносин між усіма учасниками навчально-виховного процесу в молодшій школі. Зазначено, що така трансформація освітнього середовища не тільки сприятиме поліпшенню психологічного клімату всередині учнівського колективу, але й, як наслідок, призведе до підвищення рівня академічної успішності учнів. У статті зазначається важливість такого напрямку педагогіки початкової школи, як проєктний. Він, зокрема, націлений на формування у учнів компетенцій, які потім стануть їм у нагоді поза стінами навчального закладу. Діяльність педагога в нових умовах націлена на сам перед на розкриття потенціалу дитини, її внутрішніх якостей, вміння самостійно приймати рішення, аналізувати інформацію й опрацьовувати великі масиви даних. У статті розкривається сутність дев'яти освітніх галузей початкової школи та важливість цієї інновації у формуванні свідомості молодшого школяра.

Ключові слова: освітнє середовище, початкова освіта, НУШ, дитинацентризм, навчально-виховний процес, компетентнісний підхід.

Oleksandra KACHMAR,*orcid.org/0000-0002-2002-4603**Doctor of Philosophy,**Professor at the Department of Professional Methods and Technologies**Vasyl Stefanyk Precarpathian National University**(Ivano-Frankivsk, Ukraine) edtiro.academy@gmail.com***Yana MAKARENKO,***orcid.org/0000-0002-6656-0823**Doctor of Philosophy (Ph.D.) in Biological Sciences,**Senior Lecturer at the Department of Primary Education**Poltava V.G. Korolenko National Pedagogical University**(Poltava, Ukraine) edtiro.academy@gmail.com***Tetiana MIROSHNICHENKO,***orcid.org/0000-0002-0368-1265**PhD in Pedagogy,**Associate Professor at the Department Primary Education**Poltava National Pedagogical University named After V. H. Korolenko**(Poltava, Ukraine) miron15031982@gmail.com*

ANALYSIS OF MODERN TRENDS IN THE ORGANIZATION OF THE EDUCATIONAL PROCESS IN ELEMENTARY SCHOOL

The article describes the state of modern trends in the organization of the educational process in elementary school in the conditions of NUSH. The prerequisites and reasons for the reform of primary education are analyzed. The article consistently and reasonably describes the basic principles of the organization of educational process in modern elementary school. The author indicates the main concepts and paradigms that formed the basis of the ongoing reforms. The article pays special attention to the importance of child centrism as the main conceptual innovation of the New Ukrainian school. In the system of management of primary education innovation processes are qualitatively different from educational methods, the implementation of which is carried out at the expense of experience in this area. Educational organizations are at different stages of reform. There is an uneven integration in different directions.

The article notes the existence of a close connection between the processes of reforming primary education and updating the management structure of the educational sphere. If there is no reform in the management system, for the further promotion of innovations there are problems in implementation. The article consistently proves the necessity of transition to partnership relations between all participants of educational process in junior school. It is noted that such a transformation of the educational environment will not only contribute to improving the psychological climate within the student body, but also, as a consequence, lead to an increase in the level of academic achievement of students. The article tests the importance of such a direction of elementary school pedagogy as project-based. In particular, it is aimed at developing competencies in students, which then will be useful to them outside the walls of the educational institution. The activity of a teacher in the new conditions is aimed at the disclosure of the child's potential, his inner qualities, the ability to make decisions independently, to analyze information and work through large amounts of data. The article reveals the essence of nine educational areas of the elementary school and the importance of this innovation in the formation of the consciousness of the younger school child.

Key words: *educational environment, primary education, NUSH, child-centeredness, educational process, competence-based approach.*

Постановка проблеми. В умовах реформування українського освітнього середовища особливої уваги вимагає питання організації навчально-виховного процесу у початковій школі. Концепція Нової української школи (далі НУШ) передбачає суттєві зміни в парадигмі підходів до формування змісту освіти, який повинен ґрунтуватися на формуванні у дитини компетентностей, які дозволять їй успішно реалізувати власний потенціал. Головною інновацією сучасної початкової школи є орієнтація на потреби учнів

в освітньому процесі. Повинні вибудовуватися партнерські відносини між вчителями, батьками і учнями. Саме такий підхід організації навчання є запорукою формування екологічного психологічного клімату освітнього середовища початкової школи, якій стане підґрунтям формування високого рівня академічної успішності за всіма освітніми галузями. Відтак важливим питанням залишається аналіз основних тенденцій організації навчального процесу в молодшій школі враховуючи вимогу НУШ.

Аналіз досліджень. Зважаючи на недостатнє висвітлення в науковій літературі питання аналізу тенденцій організації освітнього процесу в молодшій школі воно потребує додаткового осмислення та уточнення. Питання особливостей розвитку дитини молодшого шкільного віку розглядається такими вченими, як Є. Огороднійчук, Л. Волинська, О. Скрипченко; психологічні особливості освітнього середовища вивчали І. Дубровіна, Л. Петровський. Питання соціалізації дитини до педагогічних умов молодшої школи аналізували О. Степанюк, Н. Берегова, Н. Черепаня. Ряд вчених спрямовував свою увагу на вивчення соціальної складової навчального процесу у молодшій школі (Erstad, J. Raizen, M. Miller-Ricci, C. Boyden).

Мета статті – розглянути особливості сучасних тенденцій організації навчального процесу у початковій школі в умовах НУШ.

Виклад основного матеріалу. Реформування сучасної початкової школи – результат фундаментальних змін у системі освіти країни за останні роки який відбувся під впливом глибинних соціальних перетворень суспільного простору. У цьому сенсі початкова школа є не лише важливою частиною освітньо-виховного процесу, але й початком суспільного життя дитини, його авангардом. НУШ націлена на зміну самого підходу до загальної освіти починаючи з молодшої освітньої ланки. Освітнє середовище молодшої школи формує підґрунтя для подальшого формування розвитку усіх необхідних соціально-освітніх компетенцій дитини (Вашуленко, Дубовик, 2019).

Освіта – це процес виховання і навчання, цільовими орієнтирами якого виступають інтереси людини, суспільства, держави, який констатує рівень досягнення громадянином встановлених державою освітніх рівнів (освітніх цenzів). Однак освіта необхідна людині для набуття смислів, творчої самореалізації, а також самодетермінації в горизонті особистості та її практичної діяльності. Тому традиційне розуміння освіти як оволодіння знаннями, вміннями, навичками і підготовка до життя зараз переосмислюється. Стає актуальним поняття освіта як процес, спрямований на формування людини, набуття особистого образу, своєї індивідуальності, духовності, творчого потенціалу (Tytova, Mereniuk, 2022).

Одним із напрямків розвитку початкової шкільної освіти стала проєктивна педагогіка. В Україні це поняття розглядається як таке, що має своїм вищим потенціалом креативність. Дидактика креативної (проєктивної) педагогіки стала надбанням широкої педагогічної громадськості внаслідок її недостатньої розробленості для використання

в організації навчального процесу в початковій школі. Дослідники зумовлюють актуальність розвитку креативної (проєктивної) педагогіки соціокультурними та інноваційними змінами, які відбуваються в українському суспільстві. Ці зміни торкнулися і системи початкової освіти. Дослідження динаміки соціальних процесів показує, що ставлення до освіти змінюються у бік зміни парадигм. Принципова відмінність концепції сучасної парадигми початкової освіти полягає, передусім, що освіту сприймається як діяльність, мета якої – розвиток цілісної та креативної особистості у вигляді виховання і навчання. Можна виділити такі парадигми сучасної початкової освіти які представлені в таблиці 1 (Булачок, 2021).

Таблиця 1

Парадигми сучасної початкової освіти

Освітня парадигма	Зміст освітньої парадигми
Фундаменталізм	Передбачає орієнтацію на новітні теоретичні здобутки в сучасній науці, переклад наукових текстів на мову навчально-пізнавальної діяльності.
Когнітивна цілісність	Заснована на сучасних уявленнях про цілісність світу, про єдину сутність креативних процесів, самоорганізації в природі та суспільстві як складноорганізованих системах.
Методологізм	Вирішує завдання переходу від засвоєння різних емпіричних та теоретичних знань до оволодіння різноманітними способами пізнавальної діяльності.
Гуманітаризація	Актуалізує проблему, як трансформації змісту освіти, так і процесу навчання, в якому головною стає співтворчість учня і вчителя.

Сьогодні, в умовах існуючої парадигми, українська початкова школа набула епохи змін. Змінюються пріоритети цілей, знання про світ, його закони, про безліч таких критеріїв як корисність, ефективність, нешкідливість, вплив духовних факторів тощо. У зв'язку з цим треба розглянути прояви, які становлять концептуальний зміст тенденцій сучасної початкової освіти. Концептуальний зміст сучасної початкової освіти з альтернативними проявами традиційної освіти уявляє собою суб'єктність, діалогічність, екзистенційність, інтегрованість, спрямованість, фундаментальність освіти та підготовки педагогічних кадрів (Skakun, 2021).

Суб'єктність особистості характеризується визнанням за учнем прав на унікальність, внутрішню свободу, активність та духовність. Це призводить до врахування його інтересів в освітній діяльності. Діалогічність пов'язана з орієнтацією на суб'єкт-суб'єктні відносини між учасниками освітньої діяльності, внаслідок чого відбувається розвиток комунікативних здібностей учня, створення здоров'язберігаючого середовища. Екзистенційність характеризує побудову освітнього процесу з урахуванням цілісності природи людини на основі образного мислення, інтуїції, творчої уяви, емоцій, почуттів, унаслідок чого зростає значущість душевного та духовного розвитку учнів. Інтегрованість освіти заснована на комплексному підході до викладання навчальних предметів, що сприяє формуванню цілісного світосприйняття учнів та конкурентоспроможності освіти. Розвиваюча спрямованість змінює ставлення вчителя до освітніх галузей. Вони стають не самоціллю навчання, а засобом розвитку соціально-значимих якостей учня. Фундаментальність освіти характеризується багатством смислів у змісті навчальних предметів та виховних заходів, завдяки чому підвищується мотивація до навчання та зростає конкурентоспроможність освіти. Освіта як соціальний спосіб забезпечення успадкування культури, соціалізації та розвитку особистості виникла разом із появою суспільства та розвивалася разом із розвитком трудової діяльності, мислення, мови (Вашуленко, Дубовик, 2019).

У контексті тенденцій безперервності освіти протягом усього життя виник новий особистісно-розвиваючий тип освіти, який забезпечує розвиток особистості; здійснює підтримку індивідуальності; задовольняє освітні, духовні, культурні, життєві потреби та запити; надає вибір змісту, шляхів здобуття освіти та способів особистісної самореалізації в культурно-освітньому просторі. У зв'язку з цим стає необхідним здійснення переходу на особистісно-розвивальне навчання та виховання починаючи з початкової школи, де центральною фігурою стає особистість, здатна пізнати себе через реалізацію своїх освітніх потреб та перетворити навколишній світ. Таким чином, вищевикладене дозволяє стверджувати, що сучасна парадигма початкової освіти розуміється як система, побудована з урахуванням цінностей нового століття: суб'єктності, діагностичності, екзистенційності, спрямованості, інтегративності та фундаментальності (Ali, 2021).

Сьогодні у початковій освіті спостерігається зміна ведучого в освітньому процесі – замість вчителя ведучим стає учень. Цей процес вима-

гає відповідних корекцій дидактики. Активний розвиток інформаційного простору формує нові об'єкти вивчення та форми подання цих об'єктів, що потребує розвитку абстрактного мислення. Реалізація освіти за допомогою технологій дистанційного навчання та інших форм (навчання в будь-якому місці, у будь-який час, з будь-якою тривалістю) вимагає розробки нових механізмів роботи з мотивацією дітей молодшого шкільного віку (Сущенко, 2022). Навчальний процес повинен бути, на сам перед, цікавим й зрозумілим для дитини. Під час навчання учні не повинні відчувати психологічного дискомфорту. Усе це зумовлює необхідність розробки дидактики креативної (проективної) педагогіки в умовах реформування початкової освіти. Важливу роль відіграє націленість на впровадження освітніх галузей які зображено на рис. 1 (Коваль, 2022).

Рис. 1. Освітні галузі початкової освіти НУШ

Джерело: власна розробка авторів

Таким чином, функціональний підхід та використання різних рівнів абстракції дозволяють учню долати численні психологічні бар'єри мислення (ситуативні, контрсугестивні, тезаурусні, інтеракційні) на ранніх стадіях. Креативний підхід суттєво відрізняється від функціонального (Четверова, 2021):

- проблемно-цільовою постановкою задачі, а не об'єктною;
- вибором чи розробкою методології рішення, не його заданістю;
- необхідністю пошуку аналогів рішення, а не його наявності;
- усвідомленням того, що є лише ймовірність успішного рішення, причому результат не визначено.

Таку початкову освіту, де навчання є засобом створення та реалізації будь-якого проекту, який містить життєвий, а не просто навчальний зміст для учнів називають проєктивним. На відміну від масової освіти вона стає персоніфікованою. У проєктивному навчанні розвивається здатність створювати і отримувати знання з інформації. Від передачі «абсолютних істин» здійснюється перехід до цінностей та способів добування учнями особистісних знань, які служать реалізації життєвого проекту (Гудовсек, 2021).

Проєктивна (або проєктна) діяльність відноситься до розряду інноваційної, яка передбачає перетворення реальності, яку можна уніфікувати, освоїти та вдосконалити. Актуальність оволодіння основами технології проєктування обумовлена широкою сферою застосування всіх рівнях організації системи освіти; ефективним здійсненням аналітичних, організаційно-управлінських функцій соціокультурного проєктування; забезпеченням конкурентоспроможності; орієнтацією початкової школи в розвитку проєктивної діяльності, передбаченої концепцією НУШ (Силюга, Станович, 2021).

Метою новітньої початкової освіти є розуміння та застосування учнями знань, умінь та навичок набутих щодо різних освітніх галузей. Опанування проєктної та дослідницької діяльності учнями має бути побудовано у вигляді цілеспрямованої систематичної роботи на всіх щаблях освіти. Для учнів початкової школи враховуються вікові психолого-фізіологічні особливості.

Проблема початкової освіти має бути спрямована на сфері пізнавальних інтересів учня. Починаючи з 2-го класу необхідно формувати такі вміння, як: цілепокладання, формулювання питань, рефлексія, планування дій тощо. Домінуючі лінії у навчальній діяльності мають бути спрямовані на підвищення мотивації учнів; розвиток творчих здібностей; зміщення акценту від інструментального підходу до технологічного; формування почуття відповідальності; створення умов співробітництва між учителем і учнем, на погли-

блення і розширення знань у предметних галузях відповідних інтересам і схильностям школярів; відпрацювання отриманих знань у суспільно корисної діяльності школи; задоволення потреб у вільному нерегламентованому спілкуванні.

Концепція НУШ є узагальненням та розвитком досліджень, пов'язаних із розробкою нових освітніх технологій. У сучасній науці розроблено теоретичні основи початкової освіти, але немає як методологічних, так і емпіричних досліджень, які стосуються особливостей молодших школярів, які дозволяють здійснювати персоналізацію освіти поряд з індивідуалізацією навчання, в основі якої лежить особистісно-значущий проєкт, і тим самим сприяти реалізації концепції особистості як носія проєктної культури в інформаційному просторі суспільства. При цьому спроба осмислення світу є результатом його проєктування, де соціальне, гуманітарне і навіть природничо-наукове пізнання виступають різними формами проєктування – проєктування сутності людини на навколишній світ.

Висновки. Підсумовуючи зазначене вище, можемо констатувати, що на тлі створення Нової української школи змінюються тенденції і парадигми сучасної початкової освіти, які обумовлені глобальними соціальними трансформаціями українського суспільства. Навчання в молодшій школі спрямоване на засвоєння низки освітніх галузей в освітньому середовищі довіри та партнерства. Основна освітня парадигма сучасної початкової освіти зміщується від постаті педагога й націлюється на потреби й розвиток компетенцій учня. Дитиноцентризм виступає у якості основного тренду реформування сучасної початкової освіти в Україні. Нова українська школа вимагає підготовки дитини до вирішення конкретних, реальних життєвих задач з одного боку та оволодіння освітніми компетенціями з іншого. Саме такий підхід сприятиме побудові суспільства свідомих та діяльнісних громадян, які можуть брати відповідальність не тільки за власне життя, але й за долю всієї країни.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Ali S. The effectiveness of immersive technologies for future professional education. *Futurity Education*. 2022. № 2(2), pp. 13–21. URL: <https://doi.org/10.57125/FED/2022.10.11.25>
2. Skakun I. Digital competencies of the teacher of the future. *Futurity Education*. 2021. № 1(2), pp. 39–48. URL: <https://doi.org/10.57125/FED/2022.10.11.18>
3. Tytova N., Mereniuk K. Digital literacy of future teachers in the realities of large-scale military aggression (Ukrainian experience). *Futurity Education*. 2022. № 2(3), pp. 43–54. URL: <https://doi.org/10.57125/FED/2022.10.11.33>
4. Булачок М. А. Адаптація учнів до навчання в освітньому середовищі НУШ. Актуальні проблеми безпеки життєдіяльності. 2021. С. 289–291. URL: <http://dspace.mnau.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/10982/1/289-291.pdf>
5. Вашуленко М., Дубовик С. Формування дослідницьких умінь на уроках української мови. *Учитель початкової школи*. 2019. № 9. С. 3–6. URL: https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/29101/1/M_Vashylenko_S_Dubovyk_UPSH_9.pdf

6. Гудовсек О. А. Навчання через гру в НУШ. Професійний розвиток педагога. 2021, С. 37-39.
7. Коваль Т. Українські народні традиції та звичаї як засіб національного виховання молодших школярів в умовах НУШ. Актуальні питання у сучасній науці. 2022. № 2 (2), С. 546-554. URL: [https://doi.org/10.52058/2786-6300-2022-2\(2\)-546-554](https://doi.org/10.52058/2786-6300-2022-2(2)-546-554)
8. Силога Л. П., Станович Л. П. Використання LEGO-технології у процесі вивчення математики в умовах НУШ. Editorial board. 2022. С. 176-178. URL: https://books.google.com.ua/books?hl=uk&lr=&id=XjiKEAAAQBAJ&oi=fnd&pg=PA176&dq=молодша+шкільна+освіта+нуш&ots=0MnfdPINA2&sig=6hbmMLQiyGiiqbua8xwOrS65Ej4&redir_esc=y#v=onepage&q=молодша%20шкільна%20освіта%20нуш&f=false
9. Сущенко Л. Дидактичні засади формування дослідницької компетентності здобувачів початкової освіти у процесі навчання: результати дослідження. Академічні студії. Серія «Педагогіка». 2022. (2), С. 42-49. URL: <https://doi.org/10.52726/as.pedagogy/2022.2.7>
10. Четверова Д. В. Педагогічна проблема формування соціальної компетенції молодших школярів на уроках літературного читання під час вивчення комічних жанрів. Редакційна колегія. 2021. С. 180-181. URL: http://www.ndu.edu.ua/storage/2021/МАКЕТ_Збірник%20%282%29.pdf#page=180

REFERENCES

1. Tytova N., Mereniuk K. Digital literacy of future teachers in the realities of large-scale military aggression (Ukrainian experience). *Futurity Education*. 2022. № 2(3), pp. 43–54. URL: <https://doi.org/10.57125/FED/2022.10.11.33> [in English]
2. Ali S. The effectiveness of immersive technologies for future professional education. *Futurity Education*. 2022. № 2(2), pp. 13–21. URL: <https://doi.org/10.57125/FED/2022.10.11.25> [in English]
3. Skakun I. Digital competencies of the teacher of the future. *Futurity Education*. 2021. № 1(2), pp. 39–48. URL: <https://doi.org/10.57125/FED/2022.10.11.18> [in English]
4. Bulachok M. A. Adaptatsiia uchniv do navchannia v osvitnomu seredovyschi NUSh. Aktualni problemy bezpeky zhyttidiialnosti. [Adaptation of students to study in the educational environment of NUS]. 2021. S. 289-291. URL: <http://dspace.mnau.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/10982/1/289-291.pdf> [In Ukrainian].
5. Vashulenko M., Dubovyk S. Formuvannia doslidnytskykh umin na urokakh ukrainskoi movy. [Formation of research skills in Ukrainian language lessons]. *Uchytel pochatkovoї shkoly*. 2019. № 9. S. 3–6. URL: https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/29101/1/M_Vashylenko_S_Dubovyk_UPSH_9.pdf [In Ukrainian].
6. Hudovsek O. A. Navchannia cherez hru v NUSh. [Learning through play at NUS]. *Profesiynyi rozvytok pedahoha*. 2021, S. 37-39. [In Ukrainian].
7. Koval T. Ukrainski narodni tradytsii ta zvychai yak zasib natsionalnoho vykhovannia molodshykh shkoliariv v umovakh NUSh. [Ukrainian folk traditions and customs as a means of national education of junior high school students in the conditions of NUS]. *Aktualni pytannia u suchasni nauki*. 2022. № 2 (2), S. 546-554. URL: [https://doi.org/10.52058/2786-6300-2022-2\(2\)-546-554](https://doi.org/10.52058/2786-6300-2022-2(2)-546-554) [In Ukrainian].
8. Syliuha L. P., Stanovych L. P. Vykorystannia LEGO-tekhnologii u protsesi vyvchennia matematyky v umovakh NUSh. [The use of LEGO technology in the process of studying mathematics in the conditions of NUS]. Editorial board. 2022. S. 176-178. URL: https://books.google.com.ua/books?hl=uk&lr=&id=XjiKEAAAQBAJ&oi=fnd&pg=PA176&dq=molodsha+shkilna+osvita+nuh&ots=0MnfdPINA2&sig=6hbmMLQiyGiiqbua8xwOrS65Ej4&redir_esc=y#v=onepage&q=molodsha%20shkilna%20osvita%20nuh&f=false [In Ukrainian].
9. Sushchenko L. Dydaktychni zasady formuvannia doslidnytskoi kompetentnosti zdobuvachiv pochatkovoї osvity u protsesi navchannia: rezultaty doslidzhennia. Akademichni studii. [Didactic principles of formation of research competence of students of primary education in the learning process: research results]. *Seriia «Pedahohika»*. 2022. (2), S. 42-49. URL: <https://doi.org/10.52726/as.pedagogy/2022.2.7> [In Ukrainian].
10. Chetverova D. V. Pedahohichna problema formuvannia sotsialnoi kompetentsii molodshykh shkoliariv na urokakh literaturnoho chytannia pid chas vyvchennia komichnykh zhanriv. [Pedagogical problem of the formation of social competence of younger schoolchildren in the lessons of literary reading during the study of comic genres]. *Redaktsiina kolehiia*. 2021. S. 180-181. URL: http://www.ndu.edu.ua/storage/2021/МАКЕТ_Збірник%20%282%29.pdf#page=180 [In Ukrainian].